

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА
ТА РОЗВИТОК
ТВОРЧОЇ
ОСОБИСТОСТІ

Збірник наукових праць

Випуск 9

Міністерство освіти і науки України
Uniwersytet Rzeszowski
Wydział Muzyki
Рівненський державний гуманітарний університет
Інститут мистецтв

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА ТА РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Збірник наукових праць

Випуск 9

Рівне – 2023

Редакційна колегія:

Сверлюк Я.В. – доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету;

Олексюк О.М. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики музичного мистецтва Інституту мистецтв Київського університету ім. Бориса Грінченка;

Павелків Р.В. – доктор психологічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, академік АН ВШ України, перший проректор Рівненського державного гуманітарного університету;

Пелех Ю.В. – доктор педагогічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, академік Національної академії наук вищої освіти України, проректор з науково-педагогічної роботи, європейської інтеграції та інновацій;

Mirosław Dymon – Dr. hab., prof. Uniwersytet Rzeszowski Wydział Muzyki.

Лісова С.В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики професійної освіти Рівненського державного гуманітарного університету;

Потапчук Т.В. – доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника;

Джус О.В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри професійної освіти та інноваційних технологій Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника;

Рибалко Л.С. – доктор педагогічних наук, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди;

Прокочук В.І. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри гри на музичних інструментах Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету;

Добровольська Р.О. – доктор філософії PhD, старший викладач кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;

Клепар М. В. – заслужений працівник культури України, доктор педагогічних наук професор кафедри початкової освіти Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника;

Лупаренко С.С. – доктор педагогічних наук, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

*Рекомендовано вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 4 від 27.04.2023 р.)*

Мистецька освіта та розвиток творчої особистості : зб. наук. пр. /
М 656 Uniwersytet Rzeszowski wydział Muzyki, Рівнен. держ. гуманіт. ун-т,
Ін-т мистецтв. – Рівне : Волин. береги, 2023. – Вип. 9. – 172 с.

ISBN 978-617-8260-05-7

Збірник наукових праць присвячений актуальним питанням професійної підготовки фахівців мистецького напрямку. Висвітлюються сучасні методологічні підходи розвитку творчої особистості студентів, охарактеризовано особливості музично-педагогічної діяльності.

Для викладачів і студентів мистецьких навчальних закладів, науковців й працівників в галузі музичної педагогіки та мистецтвознавства.

УДК 7.071.5

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I.

Теорія і методологія мистецької освіти

<i>Останчук М.М., Никон О.К.</i> Формування професійної мотивації навчання як фактор активізації творчої діяльності студентів.....	5
<i>Заходякін О., Козак І.</i> Методичні засади розвитку музичної пам'яті піаністів в процесі фортепіанної підготовки.....	11
<i>Крижановська Т.І., Маєвська О.В.</i> Методичні аспекти процесу формування початкових акомпаніаторських навичок учнів-піаністів ДМШ.....	16
<i>Онищук В.І., Сметана О.П.</i> Удосконалення професійної підготовки майбутніх педагогів-музикантів у форматі дистанційного навчання.....	25
<i>Смик Л., Цюлюпа Н.</i> До питання розвитку поліфонічних умінь в учнів дитячих музичних шкіл.....	32
<i>Стецюк М.В., Крусь О.П.</i> Методи розвитку творчих здібностей учнів-піаністів дитячої музичної школи.....	37

РОЗДІЛ II.

Сучасні виміри мистецтвознавства

<i>Єгоров В.С.</i> Конволюційні ревербератори у сучасній звукорежисурі.....	45
<i>Іваник Н.М.</i> Таїнство шлюбу як складова культурної обрядовості української православної традиції в її музично-естетичному вимірі.....	53
<i>Ковлева М.</i> Шляхи становлення та розвитку професійної бандурної школи в Україні.....	67
<i>Якимчук С.Н., Лахтюк А.Р.</i> Вокально-хорова творчість композитора Бориса Лятошинського першої половини ХХ століття (на прикладі кантати «Заповіт»).....	73
<i>Даюк Ж., Остапик Н.</i> Дитяче фортепіанне мистецтво у творчості українських композиторів.....	80
<i>Павлице Т.І., Мазур Д.В., Заходякін О.В.</i> Історико-теоретичний аспект розвитку сопілкового інструментарію.....	85
<i>Рокищук І., Дубовик О.</i> Генеза науково-технічної революції та інформаційного суспільства.....	94
<i>Сверлюк Л., Сян Шуай.</i> Використання фольклорних традицій в українській естрадній музиці.....	104
<i>Столярчук Б.Й.</i> Історія кафедри музичного фольклору і її роль у відродженні української культури.....	110
<i>Турко Н., Грушовець А.</i> Зародження та розвиток жанру «фортепіанна мініатюра» в музичному мистецтві.....	116

РОЗДІЛ III.

Методика музичного навчання і виховання

<i>Брень О.В.</i> Розвиток співацьких навичок у дітей дошкільного віку засобами ігрових технологій.....	123
<i>Гаврилів М.С., Гумінська О.О.</i> Методи спілкування, взаємодії, співпраці на уроці музичного мистецтва.....	130

<i>Денисюк Н.М., Гумінська О.О.</i> Сучасний досвід застосування Орф-підходу на музичних заняттях в ЗДО	138
<i>Крижановська Т.І., Карпова А.О.</i> Художній розвиток підлітків в умовах діяльності мистецьких гуртків	146
<i>Кондрачук Д.Р.</i> Організація інструментального музикування в процесі музично-творчого розвитку дошкільників	155
<i>Крет М.В., Левчук Н.О.</i> Музично-етичний досвід, як чинник формування морального світу молодших школярів	162
Про авторів	168

References

1. Koriakin O. (2021). Teoretyko-metodychni zasady vykorystannia shtuchoi reverberatsii u suchasni zvkorezhysuri [Theoretical and methodological principles of using artificial reverberation in modern sound engineering]. Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv: nauk. zhurnal. Kyiv: Milenium, 291–297 [in Ukrainian].
2. Uzhynskiy M. Yu. (2012). Tvorche zastosuvannia protsesoriv efektyv u mystetskomu prostori [Creative use of effects processors in the artistic space]. Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv. Mys-tetstvovznavstvo. Arkhitektura: zb. nauk. prats. Kharkiv: KhDADM, 127–130 [in Ukrainian].
3. Iudova-Romanova K., Strelchuk V., Chubukova Yu. (2019). Rezhyserski innovatsii u vykorystanni tekhnichnykh zasobiv i tekhnolohii u stsenichnomu mystetstvi [Режисерські інновації у використанні технічних засобів і технологій у сценічному мистецтві]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv. Serii: Stsenichne mystetstvo. 2 (1). S. 52–72 [in Ukrainian].
4. Brown G. (2020). A History of Reverb in Music Production by, iZotope Content Team May 1, [in English].
5. Deruty E. (2013). Creative Convolution: New Sounds From Impulse Responses. SOS, Sept. 2010. Web. Oct. [in English].
6. Kantorik S. (2014). Convolution reverb & impulse responses. Capstone Projects and Masters Theses. 365 [in English].
7. Pohl I. ta inshi (2019). Spatial room acoustic visualization using virtual reality. Applied Sciences, 9 (18), 3823 [in English].
8. Young O. (2020). Creating a Convolution Reverberation Effect from Impulse Responses in Physical Spaces [in English].

УДК 78 : 398.1 (477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7044-9845>

Іваник Н.М.

ТАЇНСТВО ШЛЮБУ ЯК СКЛАДОВА КУЛЬТОВОЇ ОБРЯДОВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ТРАДИЦІЇ В ЇЇ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОМУ ВИМІРІ

Анотація. У пропонованій публікації піддається аналізу ключовий спектр проблематики, що стосується осмислення сакральної сутності одного з таїнств християнства, адаптованого українським Православ'ям – таїнства шлюбу. У зазначеному контексті розглядаються аспекти догматичної змістовності, соціальної значимості та семантики музично-естетичної природи феномену. Водночас розшифровується сюжетний символізм священнодійства, окреслюються головні ознаки та особливості співацької архітекtonіки чинопослідування, його структурне упорядкування, розкриваються питання як літературно-поетичного, так і вокально-хорового рівнів вияву явища.

Разом з тим піднімається проблема впливу зазначеного таїнства на реципієнта найрізноманітнішої природи (переконаного віруючого, традиційного віруючого, індіферентного та ін.), крізь призму цілого ряду трансформацій, що прослідковуються в системі координат синкретизму літературно-поетичної складової та музичної естетики таїнства.

Акцентується увага і на тому, що ключові інтенції таїнства шлюбу мають властивість еволюціонувати аж до найвищих соціокультурних цінностей українства, суголосних європейським смислам гуманізму.

У статті також піддається осмисленню достатньо широкий вектор питань щодо значимості ролі регента у культовій практиці української православної традиції. Особливо це стосується специфіки богослужіння, яка полягає у динамічному розвитку священнодійства та варіативності проведення чину вінчання в кожному конкретному випадку.

Резюмуючи, автор статті стверджує, що таїнство шлюбу є промовистим символічним священнодійством, яке у культовому вияві в музично-естетичний спосіб продукує найвищі смисли творення сім'ї, на принципах християнських цінностей, як джерела гуманізму, в найширшому його понятійному розумінні, також адаптованого і до соціокультурного простору українства доби сучасності.

Ключові слова: церковні таїнства, шлюб, вінчання, сакральні пісеспіви, чинопослідування, регент.

Abstract. In the proposed publication, a key range of issues related to the understanding of the sacred essence of one of the sacraments of Christianity adapted by Ukrainian Orthodoxy – the sacrament of marriage – is analyzed. In this context, the aspects of dogmatic content, social significance and semantics of the musical-aesthetic nature of the phenomenon are considered. At the same time, the plot symbolism of the liturgy is deciphered, the main features of the singing architecture of the performance, its structural arrangement are outlined, and the issues of both the literary-poetic and vocal-choral levels of the manifestation of the phenomenon are revealed. Besides, the problem of the impact of the mentioned sacrament on the recipient of the most diverse nature (convinced believer, traditional believer, indifferent, etc.) is raised through the prism of a whole series of transformations that are traced in the coordinate system of the syncretism of the literary and poetic component and musical aesthetics of the sacrament.

Attention is also focused on the fact that the key intentions of the sacrament of marriage have the property of evolving up to the highest socio-cultural values of Ukraine, consonant with the European sense of humanism.

The article also examines a whole vector of questions regarding the significance of the regent's role in the cult practice of the Ukrainian Orthodox tradition. This especially applies to the specifics of the service, which consists in the dynamic process and variability of the wedding ceremony in each specific case.

Summarizing, the author of the article claims that the sacrament of marriage is a telling symbolic rite, which in a cult manifestation in a musical and aesthetic way produces the highest meanings of creating a family, based on the principles of Christian values, as a source of humanism, in its broadest conceptual sense, adapted to socio-cultural space of modern Ukraine.

Key words: church sacraments, marriage, weddings, sacred chants, processions, regent.

Постановка проблеми. В епоху сьогодення переживаємо складний історичний період, пов'язаний із початком повномасштабного вторгнення та війни в Україні, що викликає максимальну активізацію життя українства за усім периметром його дієвості. Зі зміною нагальних потреб та духовних прагнень людини надважливого значення набуває українське православ'я, яке після часів радянського тоталітаризму переживає період ренесансу. Переважна більшість наших співвітчизників навіртається до християнства через культову обрядовість цієї релігії, основа якої полягає у єднанні людини з Богом. У цій сакральній інтерпретації надважливого значення отримують священні таїнства, через які, як вважають віруючі, твориться благодать Святого Духа, наслідки або ж плоди Якого мають безпосередній вплив на них. Особливе виняткове значення для прихожан має таїнство шлюбу, зокрема його складова – чин заручин, в якому викладається обітниця взаємної допомоги та одностійності, а також благословенного народження нової сім'ї та християнського виховання її дітей. Неабияку роль для людини, а особливо для подружньої пари, відіграє це таїнство у музичному його вияві, адже, підносячи ключові сакральні смисли, закладені в основі священнодійства, на естетичний рівень сприйняття, трансформує почуттєвий світ подружжя на вершину його найпотаємніших очікувань.

Оскільки обряд вінчання в українському соціокультурному просторі набуває ознак неабиякої популярності серед найрізноманітніших груп соціуму рідного краю, вважаємо за потрібне вдатися до аналітики феномену, розкриваючи як його змістовно-догматичну, так і музично-естетичну, фабули, що в силу синкретизму складових чинопослідування, спонукає через найвищі смисли християнської моралі, до формування моделі молодої сім'ї на основі духовних цінностей та з метою формування здорової нації.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Історія різноманітних богослужінь та їх богословський зміст викликають неабияку зацікавленість в православній дослідницькій сфері.

Праці святих отців і вчителів Церкви насичені відомостями історичного характеру, включаючи становлення та розвиток чину таїнства шлюбу. Свої погляди на сутність та значення шлюбу в житті віруючих вони базують, посилаючись на Священне Писання. Одним з таких фахівців з наведеної тематики є митрополит Амвросій Медіоланський, якому належать книги про церковний шлюб.

Серед вагомих джерел вивчення таїнств історико-догматичне дослідження доктора богослов'я О. Л. Катанського «Догматичне вчення про сім церковних таїнств», в якому значна увага приділяється класифікації таїнств, розшифруванню самого поняття «Таїнство», а також піддаються аналітиці погляди древніх вчених на виникнення, становлення, історичний розвиток та сакральну змістовність таїнства шлюбу.

До історичного аспекту таїнств звертався протоієрей Геннадій Нефедов. Його посібник з літургіки «Таїнства і обряди православної церкви» присвячений богослужінням таїнств і обрядів, в якому наводиться думка про те, що таїнства та обрядові священнодійства не можна змішувати, їх потрібно вивчати як окремі категорії.

Упорядник посібника з православної догматики «Основи православного віровчення» кандидат богословських наук протоієрей Іван Нідзельський у своїй праці застосовує принцип структурування матеріалів, що стосуються диференціації таїнств, на підставі численних апробованих джерел.

Отже, зазначений розвідницький аспект в українському соціокультурному просторі постулювався переважно дослідниками-теологами, що вдавалися до тлумачення ключових догматичних смислів таїнства, не беручи до уваги його музичної фабули. Оскільки вокально-хорова складова має неабияке значення для формування змістовно-сюжетної лінії художньої образності чину вінчання, вважаємо за потрібне вдатися до її аналізування в системі координат синкретизму слова й музики досліджуваного нами явища.

Мета статті – показати цілісну модель таїнства шлюбу в її сакральньо-естетичному вияві, крізь призму тлумачення догматики літературно-поетичної та музичної складових феномену, а саме: дослідження генези та ключових етапів історії становлення церковних таїнств, обґрунтування й осмислення сутності таїнства шлюбу, аналізування специфіки співацького наповнення чинопослідування вінчання, розкриття музично-естетичних особливостей, символічного та смислового змісту окремих зразків релігійного музикування в культурі української православної обрядовості, визначення ключових аспектів самовияву регента у послідовності таїнства шлюбу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з найважливіших життєвих рішень людини постає питання створення сімейного союзу. Особливе відношення до шлюбу, як до надзвичайної події у житті, викликано тим, що це є надзвичайно складне об'єднання з усіх людських спільнот, в якому двоє людей (наречений і наречена) приймають рішення жити разом впродовж усього життя та беруть на себе високі обов'язки, закладені в релігійно-моральних принципах християнського шлюбу. За взаємною згодою головою сім'ї є чоловік, дружина ж допомагає йому та бере участь у створенні всього необхідного для успішного налагодження сімейного життя. Основа християнського шлюбу полягає у релігійних

переконаннях подружньої пари, їх спільності у вірі та однодумності, наповненні життя духовним змістом.

Упродовж століть зовнішні форми проведення церковного шлюбу змінювалися, але в багатьох випадках одним з ключових прагнень двох людей, що мали намір одружитися, було і залишається необхідність отримання церковного благословення на подальше спільне життя. Отже, християнський шлюб, за духовним зразком величного союзу Христа і Церкви, бере свій початок з Божого благословення та передбачає насамперед вічне єднання подружньої пари у Христі. У цьому контексті варто зауважити, що за кілька десятиріч, з моменту розпаду тоталітарної системи у XX столітті, на теренах України з'явилися нові можливості для вільного розвитку та підйому релігійної активності, що сприяє моральному вдосконаленню суспільства. Важливу роль при цьому відіграє збереження та розвиток національної духовної культури, народних традицій, сакральних цінностей, до яких відносимо богослужіння, молитвослів'я та різноманітні священнодійства. Також, за останні роки значно активізувалась зацікавленість у церковній обрядовості та звершенні таїнств, зокрема богослужінні таїнства шлюбу.

Слід зазначити, що під таїнствами в православному богослов'ї розуміються священнодійства, під час яких благодать Божа сходить на людину і освячує її – і душу, й тіло, через причастя оживотворяючи її та спрямовуючи в життя вічне. Символічно відбувається зустріч з Богом і найбільш повно, наскільки можливо в земному житті, здійснюється єднання з Ним. Священник, являючи собою образ Христа, звершує богослужіння силою та благодаттю Божою, що веде віруючого до спасіння душі, і ця Божественна сила, вона ж благодать Святого Духа, надходить невидимим чином, таємно, тому дана священнодія отримала назву «Таїнство». Богослужбовим священнодіям статусу таїнства також надає Божественне слово, отже саме через молитви обряди набувають сакрального значення та змісту.

Кожне таїнство складається з видимої, тобто наявної частини, яка містить виголоси священнослужителів, молитвослів'я, конкретні дії учасників, необхідні елементи для звершення таїнства, наприклад, воду – в Хрещенні, хліб і вино – в Євхаристії, та невидимої частини, що залишається поза чуттєвим сприйняттям присутніх, і саме ця складова таїнства веде до духовного переосотнення, відродження, воскресіння людини, заради чого, власне, і відбувається чинопослідування.

У таїнстві шлюбу дар Божої благодаті вимолюється і надається нареченим для освячення їх спільного життєвого шляху, що допомагає зберегти єдність сімейного союзу, особливе ж значення приділяється продовженню роду та християнському вихованню дітей. Метою зазначеного обряду є сприяння зміцненню шлюбу, подружніх взаємозв'язків, духовне виховання всіх членів родинного об'єднання.

Отже, у християнському вченні: «...Шлюб же як таїнство – це встановлена за волею Божою церковна священнодія, в якій тим, хто одружується, через священнослужителів подається благодать, яка співдіє з ними у досягненні всіх цілей шлюбу й освячує їхній шлюбний союз...» (Нідзельський, 2005, с. 346).

Таким чином, таємниця щастя християнського подружжя полягає у поєднанні душ двох людей між собою та водночас з Христом, а також у спільному виконанні Божої волі, що скріплює цей союз. У такому духовному єднанні для наречених відкривається тайна присутності між ними Христа так само реально, як Він був присутнім на шлюбі в Кані Галилейській: «...На третій день було весілля в Кані Галилейській, і Мати Ісусова була там. Був також запрошений на весілля Ісус з учениками Його...» (Біблія, Євангеліє від Іоана, 2.1-2, 2004, с. 1190).

При звершенні Таїнства Шлюбу головним атрибутом є вінці, через це походить друга назва цього Таїнства – Вінчання. Після покладання вінців на голови зарученому і зарученій та трикратного благословення священника, який за кожним разом промовляє: «Господи Боже наш, славою і честю вінчай їх!», наречені постають перед Богом законним подружжям, і з цього моменту розпочинається їх взаємодія як чоловіка і дружини, разом з цим для них запроваджуються особливі норми поведінки, яких вони повинні дотримуватися згідно християнських сімейних традицій.

Отже, виховання особистості, її внутрішнього духовного наповнення, гармонійного сприйняття навколишнього світу, поведінки та побудови відносин з оточуючими, базується на сімейних відносинах. Формування музичних смаків молодого покоління теж починається із сім'ї.

Таїнство шлюбу вважається одним з найдавніших у християнському віровченні. Любов між чоловіком і жінкою є однією з важливих тем біблійного благовісту. Виникнення шлюбного союзу пов'язано з біблійною історією: у Книзі Буття розповідається про перший шлюб, звершений в раю Господом Богом. У Старому Заповіті неодноразово підкреслюється думка, що необхідною умовою з'єднання Адама і Єви став їх союз, узаконений та благословенний Творцем: «...Плодіться і розмножуйтеся, і наповнюйте землю, і володійте нею...» (Біблія, Буття I, 28, 2004, с. 6). Важливо відзначити, що шлюб встановлено Богом в раю, тобто він не є наслідком гріхопадіння. Біблія оповідає про подружні пари, на яких було особливе благословення Боже, що виразилося в збільшенні їх потомства: Авраам і Сарра, Ісаак і Ревека, Яків і Рахіль. Першим чудом Христа було перетворення води у вино на весіллі в Кані Галілейській, що розуміється в святоотцівській традиції як благословення шлюбного союзу. Саме Своєю присутністю його освятив Спаситель, а отже, і всі наступні шлюби. Таким чином, подружнє спілкування розглядається як боговстановлена творча дія, що здійснюється «за образом Божим». У часи Свого перебування на землі Ісус Христос підносить шлюб на рівень таїнства: «...І сказав: заради цього залишить

чоловік батька свого й матір і з'єднається з жінкою своєю, і будуть обоє однією плоттю...» (Біблія, Євангеліє від Матфея, 19, 5-6, 2004. с.1104).

Визначення шлюбу, що змістовно розкривається у православному розумінні, викладено також у Катехізисі: «...Шлюб є таїнство, в якому при вільному перед священником і Церквою обіцянці нареченим і нареченою взаємної їх подружньої вірності благословляється їх подружній союз за образом духовного союзу Христа з Церквою і випрошується їм благодать чистоти єднання для благословенного народження і християнського виховання дітей...» (Дроздов, 2013, с. 92).

Існують різні догматичні вчення про таїнства: серед основних поглядів на даний предмет дослідження на заході вважаються протестантський і римо-католицький, на сході – православний. Приклади на дану тематику наводить дослідник догматичного вчення про сім церковних таїнств О. Л. Катанський. Згідно протестантської теорії, до кінця IV ст., не дивлячись на те, що використання самого слова «sacramentum», що в перекладі з латинської мови означає «Таїнство», було досить широко трактоване та мало найрізноманітніші значення, його застосовували переважно до двох ключових категорій – хрещення та євхаристії (Катанський, 2003, с.2). Але, на думку О. Л. Катанського, так називали багато чого, що взагалі не стосувалося літургійного спектру (до цього довгого переліку таїнств відносили і посвячення кліриків, помазання царів, хворих та ін.). У значенні спеціального терміну поняття sacramentum встановилося пізніше.

Автор історико-догматичної теорії Г. Л. Гаан, поділяючи історію таїнств, вдається до такої періодизації:

1. До Аврелія Августина (християнський теолог IV ст.);
2. Від Августина – до кінця X ст.;
3. До Петра Ломбарда (XI-XIIст.);
4. Від Петра Ломбарда до Тридентського собору (XVI ст.) (Катанський, 2003, ст. 1).

Від Августина відбувається збільшення кількості таїнств. Вчені того періоду (IV – XI ст.) називають різну їх кількість, серед основних виділяючи спочатку два – хрещення та євхаристію, але окремі письменники вже в ті часи приєднують до них таїнство миропомазання. До того ж до таїнств почали відносити і різноманітні обряди, що не могли ототожнюватися із священнодійствами та за своєю сутністю і за змістом не відповідали самому поняттю «Таїнство», в багатьох працях західних письменників надається перевага його зовнішній ознаці, а не глибокому змістовному розкриттю. На думку радикального протестанта Штейтца, поштовх до такого примноження дала грецька церква (у VI ст. Діонісій Ареопagit нараховував шість таїнств). Стрімке розростання таїнств потребувало розмежування, розділення на класи, обов'язкового числення їх кількості та, насамперед, формулювання самого поняття, його тлумачення. Таке дослідження, результатом якого стали класифікація таїнств та їх визначення

число – *сім*, належить знаменитому схоластику Петру Ломбарду. Вчення про таїнства з заходу було перенесено і на православний схід (Катанський, 2003, ст. 3-4).

Благодатними для спасіння душі віруючої людини, від її народження і до смерті, постають сім найважливіших церковних таїнств: Хрещення, Миропомазання, Покаяння, Причастя, Єлеєосвячення, Священство, Шлюб. Символічно, що світ вогників церковного семисвічника вказує на сім дарів Святого Духа, закладених в цих сімох церковних таїнствах.

Про вінчальні обряди в древні часи мало що відомо, але вважається, що вже в патріархальний період шлюб був особливо встановленим (призначеним). Упродовж віків він видозмінювався, набуваючи різноманітні форми, в залежності від історичних часів, законів та обставин. У ранньохристиянській Церкві не існувало особливого чину вінчання, найдавнішою формою таїнства шлюбу були церковне благословення та спільна участь в Євхаристії: чоловік і дружина приходили до єпископа і отримували його благословення, після чого удвох причащалися за Літургією Святих Христових Таїн. Цей зв'язок з Євхаристією простежується і в сучасному чині Таїнства Шлюбу, який починається літургійним виголосом «Благословенне Царство...» і включає в себе багато молитов з чину Літургії, читання Апостола і Євангелія, символічну загальну чашу вина та ін.

Історично чин шлюбу (вінчання) поділяється на два періоди:

- звершення чину вінчання під час літургії (період до IX – X ст.);
- проведення даного священнодійства як самостійного чину (сформувався приблизно до XIII ст.).

Доцільно зазначити, що послідовність священнодій і молитов, які супроводжують звершення таїнства, має назву «Чинопослідування».

При вивченні богослужбової архітекτονіки (композиції дійства) та символіки чину таїнства розкривається його глибокий сакральний зміст. Праці святих отців і вчителів Церкви насичені відомостями історичного характеру, включаючи становлення та розвиток послідування Таїнства Шлюбу. Свої погляди на сутність та значення шлюбу в житті віруючих вони базують, посилаючись на Священне Писання.

У давнину шлюбному обряду передували заручини, що являли собою лише громадянський акт, який звершувався згідно місцевих устоїв та звичаїв. В офіційному документі – шлюбному контракті, були викладені основні правові та майнові відносини осіб, що мали намір одружуватися. В залежності від свого статку чоловік дарував своїй майбутній дружині кільце з золота, срібла, або заліза. Єпископ Олександрійський Климент в одній з своїх праць, розкриваючи значення цього подарунка, вказує на те, що у даному випадку перстень вручався жінці не для зовнішньої прикраси, але він мав значно глибший зміст – з метою покласти печать на господарство, яке переходить з цього моменту в її розпорядження. Особливістю перстня було те, що при його виготовленні посередині вставлявся камінь з

емблемою, що слугувало документом – відповідним посвідченням даної особи, та водночас печаттю для підтвердження ділових паперів. З тих пір існує вираз «покласти печать».

Після благословення батьків відбувалися заручини, які звершували батьки та родичі. Також, у скорому часі, з'явився звичай заручитися ще благословенням духовного отця, яким був священнослужитель у сані єпископа (у ті часи єпископами називали старшого священника тої місцевості). Вже в перші століття нової ери християни, вступаючи в Шлюб згідно громадянських законів греко-римської держави, попередньо просили благословення свого духівника. Найбільш розповсюдженим існував звичай запрошувати священника додому для благословення майбутній подружній парі. З часом, приблизно до X–XI століть, заручини втрачають своє громадянське значення.

Отже, таїнство шлюбу звершується священнослужителями та складається з двох основних чинів: заручин¹ і вінчання.

Заручини – це обітниця про взаємну подружню вірність перед Богом і Церквою двох людей, що планують з'єднати своє життя у шлюбі. У заручинах, яким передусе благословення батьків та духівника, містяться підготовчі священнодії, що підводять до наступного, ключового етапу таїнства шлюбу – вінчання. Основними складовими змістовного наповнення чину заручин є:

- скріплення взаємних обіцянок та намірів наречених перед Богом і Церквою;
- вручення священником обручок² (кілець) на знак утвердження майбутнього подружнього союзу в мирі, любові та однодумності;
- Церковне визнання та Небесне благословення заручених, через молитви священника, на їх подальше спільне життя.

Після чину заручин, що відбувається у притворі (згідно вказівок, що містяться у Требнику), звершується чин вінчання.

Необхідною приналежністю для звершення цієї частини Таїнства Шлюбу є вінці, які з давніх часів набули глибокого змістовного наповнення та символізують духовний союз Христа і Церкви. Перша згадка про вінці в християнській церкві міститься в працях грецького церковного письменника III ст. отця Тертуліана. В древні часи вони являли собою особливі головні пов'язки, виготовлялись з живих квітів, а також виноградних, або миртових гілок. На Русі вінці мали вигляд деревних обручів, прикрашених іконою Знамення Божої Матері. Для їх оздоблення використовували дорогоцінне каміння. З XVI століття почали застосовувати металеву основу, а також ікони Спасителя і Богородиці у царських коронах. Вінці символізують

¹ У давнину чин заручин правився окремо від вінчання.

² Вручення нареченому і нареченій обручок з молитвою священника про Небесне благословення їх заручин є видимим елементом утвердження цього союзу.

перемогу, отриману непорочністю, на протидію усіляким спокусам та перелюбам (з роз'яснень св. Іоанна Золотоустого), тобто вони несуть духовно-символічне значення моральної чистоти та доброчесності. Вважається, що у Царстві Небесному подружжя удостоїться вінців слави за вірність у спільному житті.

При звершенні чинопослідування таїнства шлюбу священник тричі обводить вінчальну пару навколо аналая, на якому розміщені Євангеліє та Хрест. Таке триразове обходження відбувається на честь і славу Святої Трійці, коло символізує вічність. Перше урочисте коло супроводжується піснеспівом «Ісайє, радій...». У цьому тропарі прославляється Пресвята Діва. Її участь у житті подружньої пари визнається як один з основних, найважливіших символів покровительства сімейного союзу. У другому тропарі «Святій мученики...» прославляються святі подвижники і мученики, які перемогли гріхопадіння, водночас вони призиваються для молитви за обвінчаних та укріплення в них готовності до духовних подвигів. Вінці на головах символізують вінці мучеників, хрест над вінцями – спільні труднощі та випробування, що зустрічаються на сімейному шляху, та як нагадування про несення спільного хреста впродовж усього життя. Трете коло супроводжується співом «Слава Тобі, Христе Боже...», в якому прославляється Свята Трійця, висловлюється подяка за звершення таїнства, а також сподівання на християнське благочестя у сімейному союзі, у вірі, надії та любові.

Хоровий піснеспів «Під Твою милість», який звучить під час прикладання обвінчаних до ікони Божої Матері, завершується заключним зверненням до Богородиці: «...Пресвята Богородице, спаси нас», що вселяє надію на захист, заступництво та духовну підтримку одруженим у спільному житті.

На завершення чину вінчання співається «Многоліття» одруженим, що надає піднесеності, впевненості та віри у щасливе подальше сімейне життя.

Відомо, що у богослужіннях ортодоксальної традиції, як східної, так і західної, широко використовуються різні види мистецтв, «...з метою пробудження релігійних почуттів віруючих, їх релігійного та морального навчання, естетичної, художньої організації культового дійства – богослужіння...» (Головащенко, 1999, с. 161).

Своєрідним для церковних чинопослідувань Східного обряду є те, що вони супроводжуються суто хорovým співом, з інструментарію застосовуються лише дзвони, тоді як у католицькому богослужінні використовується інструментальна музика, зокрема орган. Також, у контексті розгляду естетичних відмінностей католицької та православної традицій доцільно зауважити, що на відміну від католицької іконографії, у православ'ї набув поширення іконопис, «...де ікона не є картиною-ілюстрацією, виражає не естетичний, а релігійно-догматичний зміст...» (Головащенко, 1999, с. 161).

Невід'ємною частиною богослужіння, зокрема при звершенні чинопослідування вінчання, є музичне оформлення слова, що відіграє надважливу роль у таїнстві, отже спів має здатність могутнього впливу не лише на наречених, але й на всіх присутніх під час священнодійства. Через спів виражається ціла палітра почуттів, емоцій, створюється настрій, що допомагає переживати хвилини єднання з Божественним світом та налаштовує віруючих на глибоке сприйняття повчань, закладених у молитовному змісті.

Особливу роль у проведенні богослужінь в храмі виконують хористи, які своїм співом створюють атмосферу духовної піднесеності віруючих. Отже, джерелом найглибших емоцій та найкращим засобом для їх вираження під час відправи є хоровий спів.

У церковному виконавстві велика відповідальність покладається на регента, як високоосвіченого керівника творчого колективу та фахового гаранта у загальному спектрі національної духовно-музичної культури. Отже, храмове музикування задається найперше керівником хору та має розвиватись у напрямку високого виконавського професіоналізму.

Сучасний хормейстер повинен чітко орієнтуватися у музично-естетичному просторі української православної традиції, зокрема вміти вірно тлумачити та усвідомлювати догматичний зміст церковних піснеспівів, визначати їх місце у цілому спектрі богослужінь, в залежності від архітектоніки богослужбового чину. Виконуючи зразки сакральної музичної спадщини, важливим для регента є також особисте сприйняття та глибоке осмислення обраного ним духовного твору.

Розуміння специфіки сакрального співацького мистецтва та музично-естетичних особливостей, опанування уставними правилами богослужіння, визначення різновидів музикування, володіння ключовими принципами богослужбової практики, набуття вмінь миттєвого реагування на зміни в динамічному процесі обрядового дійства, усвідомлення сутності обраного для виконання музичного твору, чітка орієнтація у величезному спектрі вокально-хорової спадщини, осмислення ціннісного релікту, продюкованого художньою образністю музичних шедеврів – це знання і навички, якими повинні володіти фахівці церковних хорових колективів та які допоможуть у вирішенні проблем розвитку українського Православ'я, сакрального виконавства сучасності зокрема.

Особливу увагу регент має приділяти тлумаченню молитвослов'я та вірно інтерпретувати той чи інший піснеспів у контексті богослужіння, окрім цього, він повинен набути навичок орієнтуватися в цілому конгломераті богослужінь і чинопослідувань церковних таїнств, бути досконало обізнаним зі схемою богослужінь, беручи до уваги найрізноманітніші їх види і кола. В обов'язки регента також входить контролювати виголоси священнослужителів, водночас слідкувати за темповими змінами у процесі

поступу відправи, дотримуючись ключових правил проведення відповідного священнодійства.

При звершенні таїнства шлюбу регенту необхідно слідкувати за поступом служби, обираючи відповідний темп, що залежить від ходи священнослужителів та метро-ритму відправи, а також від розмірів храму. Особливо це стосується піснеспівів «Ісайє, радій...», «Святії мученики...»; «Слава Тобі, Христе Боже...», коли священник тричі обводить наречених навкруги аналою (тетраподу). Співом цих тропарів хор супроводжує поступ священника з вінчальною парою та свідками по колу, під час якого до того ж відбувається прикладання до ікон, і регенту потрібно підлаштовуватись під даний рухомий процес та реагувати на можливі зміни, регулюючи темп, відповідно до дій священника. Також необхідно в одному тоновому ключі співати прокимен «Положив Ти на головах їх вінці...», який виголошується читцем (також це може бути дякон або священник). При озвученні прокимнів застосовується так званий респонсорний вид співу, при якому хор відповідає читцю, і таке почергове виконання стихів (варто зауважити, що у богослужбовій практиці вірші прийнято називати стихами) потребує максимальної єдності хору і священнослужителів, застосування спільних засобів музичної виразності, підлаштовуючи при цьому тональність та обираючи відповідний характер піснеспіву. По завершенні чинопослідування, під час привітання обвінчаних родичами та присутніми, хору доцільно супроводжувати цю вітальну частину обрядової композиції творами урочистого святкового характеру, які є в репертуарі колективу, та згідно місцевих звичаїв, наприклад, в деяких регіонах існує традиція співати «Де згода в сімействі».

Для більшості православних християн надзвичайно важливим є дотримання церковних традицій, отже богослужіння та його різновиди складають значну частину життя людини. До того ж, звернення до церковного шлюбу викликано менталітетом українства.

Варто зауважити, що у часи сьогодення посилюється роль хороших колективів у популяризації національного хорового мистецтва, зокрема сакрального музичного мистецтва, як на теренах нашої країни, так і за її межами, що пов'язано із наступом ворога та введенням воєнного стану в Україні. Особливого значення набуває потреба людини в духовному захисті, сутність якого полягає у протекції Господнього благословення та опіки Божої Матері. Отже, прагнення до створення родинного сімейного осередка, наповненого внутрішньою гармонією взаємозв'язків усіх його членів, побудованого на принципах християнського віровчення, потребує звернення до святих таїнств, до яких відноситься і звершення чину вінчання зокрема.

Висновки. Отже, в епоху сьогодення особливого статусу набуває культова обрядовість, акумульована Православною церквою України. Однією з головних складових духовного світогляду українства є богослужіння, з його різноманітними формами та чинопослідуваннями. Надзвичайно

важливим у житті людини виявляється прагнення прийняття таїнства шлюбу. Таке активне звернення до церковного благословення спільного сімейного життя викликано менталітетом православних українців, для яких ключовими постають віра в Бога та заступництво Божої Матері, що сповідується у богослужіннях ортодоксальної традиції. Отже, історію церковних таїнств, як і загальну історію Церкви, потрібно розглядати у контексті прагнення людини до єдності з Богом.

Усвідомлюючи чин вінчання як таїнство, яке має на меті освячення сімейного союзу та єднання наречених у Христі, переконаємось у тому, що шлюб для християн є не лише засобом продовження роду і задоволення природних пристрастей, – це є потреба двох людей у спілкуванні, взаємному досягненні спільних цілей та доповненні одне одного. Водночас, церковні таїнства, історично сформовані, спрямовані на отримання дару Божественної благодаті, що веде віруючого до спасіння душі та допомагає знаходити шляхи до вдосконалення людини в її духовно-моральному житті.

Розглядаючи таїнство шлюбу в контексті його музичної естетики, підноситься роль хорового супроводу, який задіяний у богослужіннях Української Православної Церкви, що у свій специфічний спосіб розшифровує смисли таїнства, закладені на літературно-поетичному рівні, та значимості регента у церковному співслужінні. Контролюючи дії священнослужителів, керівник хору регулює темпові відхилення, пропонує динамічні градації, збалансовує хорове звучання, викристалізовуючи ансамбль між хоровими партіями, створюючи модель досконалості музично-естетичного виміру.

Таким чином, таїнство шлюбу, як на історичному, так і на культурному рівні його побутування, стало неабияким символом творення сім'ї, і сучасної також, адже продукує християнські норми поведінки, сповідує почуття любові, взаємоповаги, підтримки, взаємодопомоги, помножені на широку абстрактну ілюстративність, створювану музикою, що в кінцевому результаті покликане формувати у подружжя найвищі духовні цінності людського буття, а отже це таїнство покликане до життєдайного поступу для прийдешніх поколінь.

Ставлячи в основу зародження сім'ї таїнство шлюбу та продукуючи основні смисли побудови родинних стосунків, що базуються на традиціях щасливого сімейства, нова генерація молодого покоління докладатиме всіх зусиль для відбудови та процвітання в післявоєнний час української держави.

Перспективи подальших досліджень. Ключові інтенції догматичної змістовності таїнства шлюбу є непорушними, а отже – догматично-статистичними. Все ж музична фабула феномену не перестає нас дивувати, адже демонструє неабияку потенційність до еволюційних змін. Таким чином, подальшу дослідницьку роботу, пов'язану із зазначеним таїнством, варто вибудовувати в системі координат його музичного улаштування на

шляху розвитку музичного мислення з урахуванням сучасних композиторських технік, на базі величезного національного фольклорного матеріалу, з елементами етно-мелізматиками.

Національне духовне вокально-хорове мистецтво дедалі зацікавлює як українство загалом, так і дослідників-науковців зокрема, а отже сакральна музика, її різновиди та співоче оформлення чинопослідувань таїнств, як суспільно-історичне явище в сучасному соціокультурному просторі, є актуальною, що потребує подальшого дослідження як на рівні її концертно-виконавської адаптації, так і на рівні її теоретичного аспекту осмислення.

Список використаної літератури

Нідзельський І. (2005) Основи православного віровчення: посібник для студентів духовних навчальних закладів. Луцьк: ІНІЦІАЛ. 386 с.

Патріарх Філарет (2004) Біблія – Книги Священного Писання Старого та Нового Заповіту. Київ: видання Київської патріархії УПЦ Київського Патріархата. 1403 с.

Дроздов Ф. (2013) Православний Катехізіс. М. : Сибірська Благовзвонниця. 160 с.

Катанский О. (2003) Догматическое учение о семи церковных таинствах. М. : Паломник. 423 с.

Головащенко С. (1999) Історія християнства. Курс лекцій. Київ: Либідь. 352 с.

References

Nidzelskyi I. (2005) Osnovy pravoslavnoho virovchennia: posibnyk dlia studentiv dukhovnykh navchalnykh zakladiv [Fundamentals of the Orthodox faith: a guide for students of theological educational institutions]. Lutsk: INITSIAL. 386 s.

Patriarkh Filaret (2004) Bibliia – Knyhy Sviashchennoho Pysannia Staroho ta Novoho Zapovitu [Bible – is the Books of the Holy Scriptures of the Old and New Testaments.]. Kyiv: vydannia Kyivskoi patriarkhii UPTs Kyivskoho Patriarkhata. 1403 s.

Droz dov F. (2013) Pravoslavnyi Katekhizys [Orthodox Catechism]. M. : Sybirska Blahozvonnytsia. 160 s.

Katanskyi O. (2003) Dohmatycheskoe uchenye o semy tserkovnykh tainstvakh [Dogmatic teaching about the seven church sacraments]. M. : Palomnyk. 423 s.

Holovashchenko S. (1999) Istoriia khrystyianstva. Kurs lektsii [History of Christianity. Course of lectures]. Kyiv: Lybid. 352 s.

Наукове видання

**МИСТЕЦЬКА ОСВІТА
ТА РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ**

Збірник наукових праць

Випуск 9

Відповідальний за випуск
Сверлюк Ярослав Васильович

Технічний редактор
Віталій Власюк

*Редакційна колегія не завжди поділяє погляди авторів,
висвітлені у збірнику.
За достовірність фактів, точність цитат та можливі помилки
повну відповідальність несуть автори опублікованих матеріалів.*

Підписано до друку 10.06.2023 р. Формат 60x84 1/16. Папір офсет.
Гарнітура «Times». Друк офсет. Ум. друк. арк. 10,0. Наклад 100 пр. Зам. 43.
Видавництво «Волинські обереги».

33028 м. Рівне, вул. 16 Липня, 38; тел./факс: (0362) 62-03-97;
e-mail: oberegi97@ukr.net

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи ДК № 270 від 07.12.2000 р.

Надруковано у друкарні видавництва «Волинські обереги».